

Jeg plejede at skrive rubrikken *Siden sidst* sammen med Lise Manniche. Vi koordinerede, hvem der skrev om hvilke fund, og vi diskuterede over mail og på telefon, hvad der kunne være interessant at have med og hvad der måske ikke var så interessant. Ofte havde Lise netop været i Ægypten og med egne øjne set for eksempel de restaureringer i Karnaktemplet, som jeg skrev om til *Siden sidst*, og kunne supplere med mere info, billeder eller rettelser. Denne gang skal jeg skrive rubrikken selv. Tabet af Lise er naturligvis størst for hendes familie og nærmeste, men hendes død har påvirket mange, ikke mindst Papyrusredaktionen. Paul John Frandsens nekrolog i dette nummer af Papyrus mere end opsummerer Lises liv, og på denne plads vil jeg derfor nøjes med at erklære mig enig med Paul i, at Lise vil blive dybt savnet.

Siden sidst har Ægypten også fået en ny Turisme- og Antikvitettsminister i stedet for Khaled el-Anany, der havde været minister siden 2016. Khaled el-Anany og en lang række andre ministre blev afsat ved et ekstraordinært møde i det ægyptiske parlament i august 2022, men der forlyder ikke noget om, hvad grunden var. Efterfølgeren på posten som Turisme- og Antikvitettsminister er bankmanden Ahmed Issa. Ahmed Issa optræder endnu ikke som talsmand ved fund,

udgravninger eller andet. Her er det indtil videre generalsekretæren ved Supreme Council of Antiquities (SCA), Mustafa Waziri, der fører ordet.

Siden sidst har man verden over også fejret 100-året for fundet af Tutankhamons grav. Datoen for fundet, den 4. november, har tidligere været i spil som den dag, Grand Egyptian Museum (GEM) ville slå dørene op eller i det mindste annoncere, hvornår man påtænker at åbne. Ved redaktionens slutning må vi dog konstatere, at der stadig ikke er sat nogen dato på åbningen af GEM. Men husk også på, at det gamle ægyptiske museum på Tahrirpladsen i Cairos centrum ikke lukker, når GEM engang åbner. Der vil stadig være mange genstande udstillet i det gamle museum, men førstegangsbesøgende vil nok savne Tutankhamon-genstandene, som for en stor dels vedkommende allerede er flyttet ud til GEM. Og så er der naturligvis også de andre, store museer i Cairo og omegn, herunder det nye National Museum of Egyptian Civilisation, Imhotep Museum i Sakkara m.v. GEM må alligevel snart gerne åbne, og hvis ikke det bliver i 2022, må vi nu krydse fingre for at det bliver i 2023!

FUND OG FORSKNING

Sakkara

BUBASTEION – ENDNU ET STORT FUND I SAKKARA

Ægyptiske arkæologer har siden 2018 gravet ved Bubasteion i Sakkara under ledelse af Mustafa Waziri, generalsekretær i SCA. Tidligere i år gjorde arkæologerne endnu et af de store Sakkara-fund, som vi har skrevet om i Siden sidst adskillige gange.

Det nyligt annoncerede fund bestod blandt meget andet af en stor samling af gudestatuetter i forskellige størrelser, alle fremstillet i bronze. Statuerne forestiller Bastet, Anubis, Osiris, Amun-Min, Isis, Nefertum, og Hathor. Arkæologerne fandt også rituelle instrumenter, en hovedløs statue af Imhotep, en samling af bemalede sentids-sarkofager i træ, amuletter, trækasser, statuer med forgyldte ansigter, kosmetiske gen-

T.v. Bronzefigur af Bastet i. T.h. Isis og Neph-tys. Foto Ministry of Tourism and Antiquities.

stande, herunder kamme, eyeliner og beholdere, armbånd, øreringe og halskæder.

Som om dette ikke var nok, kunne Waziri også meddele, at fundet inkluderede en dobbeltstatue af Isis og Neph-tys plus en papyrus, hvis hieroglyftekst måske indeholder kapitler fra Dødebogen.

Kisterne fra fundet bliver ifølge Waziri senere udstillet på GEM.

◆ Lagt på nettet 30. maj 2022
<https://english.ahram.org.eg/News/467066.aspx>

OMRÅDET VED UNAS' PROCESSIONSVEJ
SARKOFAG FRA RAMSES II'S TID
Forskere fra Cairo University's arkæologiske fakultet har under Ola el-Aguizys

ledelse fundet en antropoid sarkofag tilhørende Ptahemwia, som levede i Ramses II's regeringstid. Arkæologerne opdagede hans grav sidste år i området syd for Unas' processionsvej. Se også Papyrus 42/1.

Mustafa Waziry forklarer, at Ptahemwia kunne smykke sig med en lang række titler, herunder kongelig skriver, øverste chef for kvæghold i Ramses II's tempel, skatmester samt ansvarlig for ofringer til alle guder i Øvre- og Nedre Ægypten.

Ptahemwias gravkammer ligger 7 m under jorden og måler 4,2 x 4,5 m. Fra gravkammeret er der adgang til to andre kamre mod hhv. øst og vest. Disse to kamre var tomme. I det store kammer var der et hul i gulvet, som førte til en trappe, der leder ned til endnu et gravkammer.

Det var her, el-Aguizy opdagede Ptahemwias sarkofag. Låget var brækket i to stykker, men begge dele befandt sig stadig i kammeret. Sarkofagen var tom, men der var endnu spor af den bitumen, der var brugt under balsameringen. På kistelåget kan man se den afdøde med krydsede arme og med djed- og tyetknu-desymboler i hænderne. Sarkofagen er dekoreret med afbildninger af himmelgudinden Nut, de fire Horussønner og Ptahemwias navn og titler.

◆ Lagt på nettet 16. september 2022
<https://english.ahram.org.eg/News/476369.aspx>

Luxor vestbredden

UDGRAVNINGERNE FORTSÆTTER

I KOM EL-HETAN

Hourig Sourouzian er sammen med tyske og ægyptiske arkæologer stadig i gang med udgravningerne af Amenhotep III's millionårshus på Luxors vestbred.

I begyndelsen af året kunne Mustafa Waziri derfor bekendtgøre fundet af en række store kalkstensfragmenter, hvoraf nogle af dem hørte til et par sfinxer af Amenhotep III iført nemestørklæde, det kongelige, falske skæg og en bred krave om halsen.

Desværre er fragmenterne i dårlig stand, da de blev fundet delvist i vand

bag templets tredje pylon. Sourouzian mener, at sfinxerne af kongen oprindeligt var otte m lange og stod ved begyndelsen af den processionsvej, der ledte fra tredje pylon til peristylgården, hvor dalfesten blev fejret hvert år. Man fejrede kongens regeringsjubilæum samme sted, og de nye fund indbefatter relief-fragmenter, der skildrer dette.

Dertil kommer en lang række andre fund, herunder fragmenter med offer-scener med forskellige guddomme, fragmenter af Sakhmet-statuer og en lille statue af en embedsmand og hans kone udført i granodiorit. Den lille statue stammer formentlig fra Amarnaperioden. Der er også fundet flere fundamentblokke og søjlebaser.

◆ Lagt på nettet 13. januar 2022
<https://english.ahram.org.eg/News/455206.aspx>

Kom Ombo

ADMINISTRATIVT CENTRUM I KOM OMBO
Rester af et stort, administrativt anlæg fra 1. Mellempæriode er fundet af østrigske og ægyptiske arkæologer i Kom Ombo, 45 km nord for Aswan. Det er Eriny Foster og Abdel Moneim Saeed, der står i spidsen for arbejdet.

Det østrigske arkæologiske institut har længe arbejdet med bosættelsesarkæologi, og de påbegyndte deres Kom Ombo-projekt med Antikvitets- og Turismeministeriet tilbage i 2017. Projektet har til formål at undersøge Kom Ombo og dets bagland. Det ptolemæiske tempel er velbesøgt af turister og kendt vidt

og bredt. Den omkringliggende by er til gengæld aldrig rigtigt blevet undersøgt systematisk.

Anlægget er fundet tæt på det ptolemæiske tempel, og det består af mange rum, kældre, trapper, lagerrum og ikke mindst 20 koniske siloer til kornopbevaring.

Væggene i siloerne er usædvanligt velbevarede og op til to m i højden – nogle af dem endnu højere. Bygningen har formentlig fungeret som centrum for korndistribution. Noget af det, der gør fundet interessant er, at anlægget stammer fra 1. Mellemtid. Det indikerer, at byen var vigtig på denne tid.

◆ Lagt på nettet 2. marts 2022
<https://english.ahram.org.eg/News/462100.aspx>

Aswan

FAMILIEGRAV FRA GRÆSK-ROMERSK TID
Italienske og ægyptiske arkæologer (Egyptian-Italian Mission in West Aswan/EIMAWA) under ledelse af professor Patrizia Piacentini har fundet en meget stor og hidtil ukendt familiegrav på Aswans vestbred, nærmere bestemt i området omkring Aga Khans mausoleum.

Selvom graven, som forskerne daterer til græsk-romersk tid, var røvet allerede i oldtiden, indeholdt den omkring 30 mumier og mange andre interessante ting. Gravens østvendte væg bestod af en mængde knogler, mestendels fra får, keramikfragmenter, offerborde og stenstykker med hieroglyf-

Fund fra den græsk-romerske grav på Aswans vestbred. Foto EIMAWA Università degli Studi di Milano, MOTA.

Stele med græsk indskrift. Fra nettet.

indskrifter. Graven har muligvis været brugt som et votivsted.

Trappen, der er delvist flankeret af udskårne blokke og dækket af en hvælvning af soltørrede lersten, leder til gravens indgang. Indgangen var lukket af med et komplekst system af stenblokke.

Graven består af en forhal og fire gravkamre skåret dybt ind i klippen. I forhallen fandt arkæologerne en terrakottasarkofag med en barnemumie, og i gravkammerne lå de næsten 30 mumier.

Nogle af dem var i god bevaringsstand, andre ødelagt af gravrøvere. Radiografiske og antropologiske undersøgelser viser, at 30 procent af mumierne var børn, fra spædbarnsalderen og op til 10 år. Knogleanalyser viser, at nogle af de døde led af infektionssygdomme og stofskiftesygdomme og lårbenet på en kvindemumie viste tegn på amputation.

◆ Lagt på nettet 17. januar 2022 <https://lastatalenews.unimi.it/scoperta-ad-assuan-tomba-periodo-greco-romano-20-mummie>

Rødehavskysten

BERENICE

FEMTEN HOVEDLØSE FALKE

Under udgravning af det såkaldte Nordlige Kompleks i havnen i Berenike har arkæologer fra University of Delaware og Polish Centre for Mediterranean Archaeology fundet resterne af et ægyptisk tempel, der i slutningen af det fjerde århundrede blev overtaget af de

såkaldte Blemmyer, der indrettede det til deres egen falkekult.

Berenike var en hellenistisk-romersk by på den ægyptiske rødehavskyst ca. 350 km stik øst for Aswan, grundlagt af Ptolemæus II og beboet til midten af det sjette århundrede e.Kr. Fra midten af det fjerde århundrede og indtil den blev forladt små to hundrede år senere var den beboet af det semi-nomadiske blemmyfolk, der havde rødder i Nubien. I helligdommen fandt forskerne femten falke, mange af dem uden hoved, begravet sammen med falkeæg rundt om en piedestal. Fundet gør os bekendte med en kultisk praksis – og religion – der hidtil ikke har været kendt, og viser samtidigt, at forbuddet i Romerriget mod andre religioner end kristendommen havde en begrænset geografisk gyldighed.

I templet fandt man en række forskellige ting, herunder en blokstatue, hvis stil viser indflydelse fra det meroitiske kongedømme længere mod syd. Den mest interessante genstand er dog en stele i ægyptisk stil med en græsk indskrift (se ovenfor). Over teksten ses en faraofigur, der ofrer en rund genstand, måske et brød eller en kage, til tre guder: Harpokrates af Koptos, en falkegud og en gudinde med Hathorkrone. Kongen bærer den hvide krone. Øverst ses en vinget solskive, hvorfra der hænger to kobraer. Arkæologerne mener derfor, at stelen skal forbindes med kulten i Koptos. Det peger på, at blemmyerne udførte ritualer i templet, som baserede sig på den faraoniske

Falkemumie.
Foto Creative Commons.

teologi og ikonografi samtidig med at man tilpassede kulten med kulturens egne trosideer. Teksten støtter denne tolkning. Ethvert ægyptisk tempel udgjorde i princippet sit eget kosmos, hvad der indebar, at dets liv blev opretholdt i en stadig kamp med de kaotiske kræfter. Disse repræsenteredes gennem forbud, der var specifikke for hvert kosmos /tempel, og et sådant møder vi også her, da det lige netop er det lille tempels forbud, der fremsættes på stelens tekst: *Det er ikke passende [dvs. det er forbudt] at koge et hoved her.*

◆ Lagt på nettet oktober 2022.

<https://www.ancient-origins.net/news-history-archaeology/falcon-mummies-0017375>

KRIMINALNYT

Louvre og Metropolitan på anklagebænken

Anklagere i New York har bekendtgjort beslaglæggelsen af fem oldægyptiske genstande, der befinder sig i Metropolitan Museum of Art. Genstandene har angiveligt en værdi på mere end tre millioner dollars.

Beslaglæggelsen er en del af en større sag om ulovlig international handel med oldsager fra Ægypten, som også involverer Louvres tidligere direktør, Jean-Luc Martinez. Han står anklaget for medvirken til bedrageri.

Martinez, der var direktør på Louvre mellem 2013 og 2021, er anklaget for med vilje at have skjult oprindelsen på en række ægyptiske genstande, som efterforskere mener er smuglet ud af Ægypten under revolutionen mod den afdøde, tidligere præsident Hosni Mubarak i 2011.

Metropolitan købte de fem beslaglagte genstande mellem 2013 og 2015, og mu-

Nedjemankhs forgyldte sarkofag. Foto The Metropolitan Museum of Art.

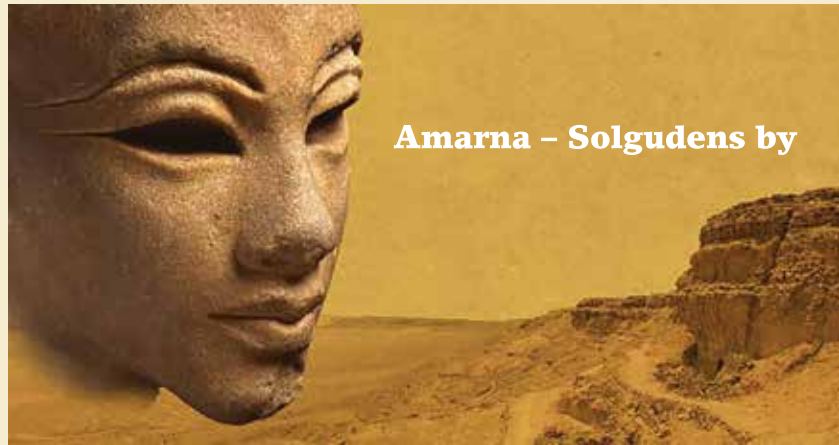
seet hævder til sit forsvar, at det er “offer for en international kriminel organisation”.

Allerede i 2019 returnerede Metropolitan præsten Nedjemankhs forgyldte sarkofag. Anklagerne mener, at den også blev stjålet under protesterne i 2011.

Louvre-sagen åbnede i juli 2018, to år efter at Louvres afdeling i Abu Dhabi havde købt en sjælden lyserød granitstele, der forestiller Tutankhamon og fire andre genstande fra det gamle Ægypten.

◆ Lagt på nettet 4. juni 2022
<https://english.ahram.org.eg/News/467396.aspx>

MUSEUMSNYT

Amarna – Solgudens by

Amarnaudstillingen kommer

Udstillingen *Amarna – Solgudens by* åbner den 26. januar 2023 og kører til og med den 18. juni 2023 på Glyptoteket i København. Udstillingen var sat til at åbne i 2022, men er altså udskudt til begyndelsen af 2023. Den er kurateret af Tine Bagh, formand for DÆS og inspektør i den ægyptiske samling på Glyptoteket.

Udstillingen stiller skarpt på periodens særegne visuelle stil, samtidig med at det levede liv, religiøst og verdsligt, opleves gennem solhymner, udviklingen af en unik musikstil og almindelige hverdagsgenstande. Med andre ord sættes scenen for Amarna gennem en præsentation af hovedpersonerne i rekonstruerede omgivelser.

Udstillingen afrundes med fokus på barnekongen Tutankhamon, der som søn af Akhenaten voksede op i Amarna. Under hans regeringstid blev det besluttet at vende tilbage til de gamle guder og den tidligere residens. Udstillingen er derfor også en markering af 100-året for fundet af hans berømte grav den 4. november 1922.

I forbindelse med udstillingen udgives et rigt illustreret katalog med bidrag fra både danske og internationale eksperter i Amarnaperioden, fx Aidan Dodson, Barry J. Kemp, W. Raymond Johnson, Anne Haslund Hansen og Lise Manniche.

◆ www.glyptoteket.dk/udstilling/amarna/

TURISTNYT

Fotografering tilladt

Den måtte jo komme før eller siden, tilladelsen til at tage de billeder, man har lyst til på museer og arkæologiske lokaliteter i Ægypten. Med udbredelsen af smartphones det seneste årti har det været stadig mere vanskeligt for myndighederne at forhindre folk i at tage billeder.

Det strikse forbud mod nogen former for fotografering på blandt andet Det Ægyptiske Museum i Cairo, Kongernes Dal m.v. har da også været under opblødning i en årrække. Hidtil har man dog skulle investere i en såkaldt fotobillet de forskellige steder for at få lov at fotografere, men nu har myndighederne bestemt, at alle – ægyptere såvel som turister – kan tage alle de fotos og vide-

oer de vil uden fotobillet på alle museer og arkæologiske steder i landet.

Forbuddet mod brug af blitz gælder dog stadig ved indendørs fotografering. Man må benytte både telefon og “almindeligt” udstyr til sine fotos/film. Fotograferer eller filmer man med et mere kommercielt sigte og med professionelt udstyr, skal man dog stadig søge en særlig tilladelse.